Цана асобнага № 40 кап.

ВОЛЬНАЯ БЕЛАРУСЬ

Тыдневік палітычны і літэратурны.

Умовы падпіскі:
На год......12р.
На поугода.... 7р.
На 1 мес.... 1р. 50к.

Адрэс рэдакцыі і адміністрацыі: г. Мінск Захараўская, 18. Тэл. 776.

Перамена адрэсу 50 к.

Год выдання II.

Ніхай жыве Вольная Беларусь!

№ 6. 1918 г. 24-го (11) лютаго 1918 г. № 6.

Родная мова і яе значэнне.

Хто езьдзіу па чужых краех, той напэуна прыкмеціу, што там усе людзі гавораць адною мовою. Німа там розьніцы у гаворцы. Селяне і работнікі, паны і чыноунікі, паны і купцы у крамах—усе гавораць аднака: у Францыі—па-французску, у Англіі—па-ангельску, у Нямеччыні—па-нямецку, у Польшчы—па-польску. Толькі у нас, на Беларусі, гавораць ні аднака: селяне адною мовою, *беларускаю*, або, як кажуць, *простаю*, а паны і чыноунікі—іншаю мовай,—расійскаю або польскаю, нібы-то «па-панскі».

Чаму гэта так? Чаму у іншых народау адна мова у паноу і работнікау, а у нашым краю дзьве мовы: нібы-то панская і простая, селянская. Ці ж гэта прауда, што беларуская мова *простая?* Хіба беларуская мова горшая, ні вздатна да нічога, што паны на ей ні гавораць, а німаторыя селяне сароміюцца і, натураючы паном, намагаюцца гаварыць па-панску, або «па-благароднаму?»

Не,—ні горшая наша мова за іншыя, а можа яшчэ і лепшая, і гаворыць на ей цэлых 10 мільенау людзей, каторыя усе разам складаюць адзін Беларускі народ, меушы колісь сваю слауную і магутную дзяржаву.

А толькі паны да іншыя с простых селянскіх людзей, адтрымаушых дурную адукацыю у царскіх школах, і зрабіушыся праз тое нібы-то панамі, цураюцца свайго роднаго і гавораць ні нашаю, *беларускаю*, моваю, а маскоускаю ці польскаю. Гэтак само і ніграматны хлопец з вескі, трапіушы на заработкі у горад ці куды нібудзь на Маскоушчыну, вярнуушыся да дому, пачынау ламаць сваю гаворку па-чужому і пакепліваць з свайго роднаго, беларускаго. Ні водзін народ гэтаго ні робіць,—ні француз, ні паляк, ні расіяц, а толькі гэтак было у нас ды яшчэ на Украіні.

А началося у нас гэтае двуязычча цераз тое, што народ наш беларускі, доуга быу пад чужым панаваннем: сьперша пад Польшчаю, а потым пад маскоускаю уладаю. I толькі колісь-то Беларусь была вольнаю, ні ад кога нізалежнаю і жыла сваім уласным дзяржауным жыццем. Але суджано ей было страціць сваю нізалежнасьць, панасьці пад уладу чужынцау і перажыць горкую долю,—долю зьдзеку, паняверкі і нілюдзкога гвалту.

Мала якому народу на сьвеці даводзілося перажываць трагічняйшую, нішчасьнайшую долю, як тая, што зазнау за свае гістарычнае жыцце народ беларускі. Выступіушы на гістарычную арэну с сьвежымі маладымі сіламі, ен вытварыу быу арыгінальны палітычны лад, паявіу пачаткі уласнае культуры, дау зароды багатаго пісьменства. Калі-б была добрая змога выробляць да гадаваць усе тое, што у даунюю дауніну народ наш меу у багатых і пекных зародах, то ціпер быу-бы ен можа-б адным з найкультурняйшых народау у сьвеці, дастойным таварышом у суполцы культурных нацыяу. Ось жа ні так яно склалося. Беларускі народ, што і ціпер вызначаецца сваею, скажу так, патэнцыяльнаю здатнасьцю да культуры, сваім розумом і далікатнасьцю,—гэты народ цяпер цемны, заштурханы, бедны. Німа яму прастору, каб выявілася яго прыродная здатнасьць і здольнасьць: яго зямля родзіць ні яму, як ні яму служаць і здабыткі сучаснай культуры... Ен стау і да гэтаго часу астаецца толькі гноям, каб на ем маглі вырастаць пышныя кветкі чужой культуры, выпіваючы з яго уласнаго грунту усе сокі жывучыя і за гэта амаль што нічога назад ні зьвяртаючы. *«Што-ж гэта за фатальная доля такая? Якія прычыны прывялі наш край да такога становішча?»*

Гэтак пісау і пытауся украінскі пісьменнік С. Ефрэмау, маючы на увазі сваю бацькаушчыну Украіну, а далей адказвау, што многа прычын было для такога заніпаду. I найпершая можа прычына—географічнае становішча нашаго краю—на том раздарожжы, дзе пастаянна адбываліся васнныя споркі суседніх народау. Як той гарох пры дарозі,—так і жыу беларускі народ. Уціснуты паміж іншых народау, ні маючы ні якога ад прыроды затулку, ен быу сходным форпостам Эуропы, яго край—мейсцам крывавых парадзеяу суседзяу. Народ наш мусіу прымаць на свае грудзі першыя і найцяжэйшыя удары ад тых народау, што сходзіліся на нашай зямлі канчаць свае спорки агнем і залезам. Найбольш гэтыя войны на нашай зямлі і канчаліся, а народ наш, прымаючы на сябе гэтыя васнныя удары, страціу многа, вельмі многа. Страціу ен, на самы перад, адпорную сілу і у той самы час, калі за яго сьпінаю і моцным затулкам суседзі мелі магчымасьць складаць моцныя палітычныя арганізацыі, ен і тыя здабыткі пагубіу, што надбау быу у панярод нія часы коштам вялізорнай напругі сваіх нацыянальных сіл. А пагубіушы свае нацыянальныя здабыткі, ен мусіу зрабіцца абьектам палітычных эксперымэнтау для тых самых суседзяу, мусіу стаць гноем, на яком яны свае культурныя здабыткі гадавалі і разьвівалі.

I ось сталося тое, што сталося. Усе пагубіу беларускі народ на доугім і цяжкім гістарычным шляху сваем да цяперашняго становішча: палітычную нізалежнасьць і эконамічныя дастаткі, свае права і асьвету, свае законы і суд, сваю школу і інтэлігэнцыю ды навят імя свае страціу у безупынным змаганню з нідоляй сваею, у барацьбе за сваю нацыянальную індывідуальнасьць. Ен зрабіуся нацыяй без прозьвішча, нацыяй просто «людзей», ішчэ горш—нацыяй «тутэйшых дзядзькоу»... «Цудны наш народ,—дзівіцца украінскі пісьменнік В. Віннічэнко пра народ украінскі:—дужы і сумны... Меу героеу—і ні хто іх ні знае... Усе жыцце [illegible] волю—і усе жыцце жыу рабом... Утварыу багацтво песьні—і сам яе ні знае»... I толькі адзін застауся яму, гэтаму народу-пакутніку скарб, ад далекіх прадзядау. Гэта—родная мова і роднае пісьменство, гэтаю моваю пісанае; абое—як выраз яго духоунае істоты, як сімвал яго асобнасьці нацыянальнай і як пачатак самасьвядомасьці, як памятка ад праміну лаго і надзея на будучыну.

Ось так і звык народ наш жыць пад чужою уладаю,—жыу, хоць на роднай, але ні на сваей зямлі, як выславіуся вялікі украінскі пісьменнік Тарас Шэучэнко, Ды яшчэ на ліхо нашае доля судзіла нам быць пад уладаю ні саусім чужых народау, як, прымерам сказаць, балгарам і сэрбам пад Турэччынай, а чэхам пад Нямеччынай. Над намі панавалі славяне, нібы-то браты нашыя—вялікарусы і паляки. Але гэтае «брацкае» панаванне было для нас яшчэ горшае за чужынскае, бо чужыя народы, як немцы і туркі глядзелі на падуладныя ім славянскія народы, як на чужых: іншая мова, іншая вера, звычаі—усе іншае. А на Беларусь і Польшча і Масква глядзелі заусюды, як на свой уласны народ і усімі сіламі намагаліся давесьці і упэуніць усіх людзей, што Беларусі німа, а есьць толькі Польшча і Расія. Гэтак рабіло польскае правіцяльство, як яна была пад яго рукою, і паляки казалі, што Беларусі німа, а есьць толькі пагранічныя польскія землі (крэсы), *дзе людзі гавораць папсованаю маскоускім уплывам польскаю моваю.* Яны стараліся выгнаць на-

шую мову з ужытку у школах, судох, у грамадзянскіх інстытуцыях,—адным словам адусюль, адкуль толькі можна было. Гэтак само рабіло і расійскае правіцяльство на працязі 120 гадоу, даводзячы, мабыць, на задор паляком, што беларускае мовы німа, *есьць толькі папсованая польскім уплывам вялікаруская гаворка.*

Ні так тыя ворагі, як добрыя людзі — кажа прыказка. І многа ліха зазнала Беларусь ні ад чужых, а ад сваіх братоу славян. За часоу польскаго панавання, усе беларускія шляхецкія станы перафарбаваліся на палякоу. Яны адцураліся ад Беларусі і, жывучы на беларускай зямлі, стараліся ганьбіць і бэсьціць усе беларускае, стараліся забыцца, што бацьке іх і дзядэ былі беларусы і сваю кроу пралівалі за волю і права свае бацькаушчыны Беларусі. Гэтак само робяць ціпер нашыя паны і папы, чыноунікі і настаунікі, што па царскаму загаду, праз царскія школы парабіліся расійцамі. Яны ні толькі адракліся ад усяго роднаго, беларускаго, а яшчэ топчуць нагамі і плююць на тое, што іх дзяды і прадзяды, як сьвятое, шанавалі. Патомкі тых слауных беларусау, каторыя некалі мелі свае магутнае гасударство, чыя мова горда і сьмела зычэла па усім сьвеці і карысталася вялікаю павагаю і пашанаю,—ціпер кажуць, што народ наш ні хоча свае мовы, ні хоча сваіх школау, што народ беларускі ні разумея тае мовы, на каторай гаворыць, што бытцым-бы ахвотней чытае і лепш разумее па-расійску, або лепш скааць, па-вялікаруску.

Народ... Што значыць народ? Народ цемны, нікультурны, яго трэба навучыць. Як ен можа захацець свае беларускае школы, калі ен яе ніколі у вочы ні бачыу? Як ен можа захацець вучыцца на своей мові, калі за яе яго лаялі, бэсьцілі, крыудзілі і за людзей ні лічылі? Калі ен пастаянна бачыу, што калі хто гаворыць па-беларуску, той бедны, цемны, галодны, а хто гаворыць іначай, той багаты, асьвечны і сыты? Народ трэба навучыць, яму трэба паказаць, што пекі ні запануе у краю яго наша родная беларуская мова, да таго часу ен будзе бедны, цемны і галодны. Толькі дэмагог і палітычны шарлатан можа пасылацца на народную цемнату і карыстаць з яе дзеля сваіх паглядау, або інтарэсау. Дзіуная гэта прывычка у іншых людзей пасылацца на народ там, дзе гэта саусім ні да рэчы. Калі хто хоча пабудаваць дом, зрабіць якую машыну, ці правесьці залезную дарогу, дык ен звычайна зьвертаецца да спэцыяліста, да тых, хто знаецца на гэтых справах; толькі у палітыцы ды у культурнай працы чамусь звыклі радзіцца с такім знауцам як цемны, ніасьвечны народ...

Я. Л—к.

Вольная трыбуна.

Што нас чакае?

(Адказ на артыкул «Становішчо Беларусі» у № 2 «В. Б.»).

З вялікаю ахвотаю чытаў я артыкул Я. Р—ча: настолькі цікава сама яго тэма, настолькі сучасна яна, настолькі па своему удумна аўтор прабуе аналізаваць пытанні. І с першаго погляду аргумэнтацыя здаецца моцнаю і тэзісы ніабмылковымі. А як прадумаеш усё, то ні згодзен шмат с чым. Апіраючыся на тое, што паважаная рэдакцыя надрукавала артыкул «Становішчо Беларусі» у аддзелі «Вольная трыбуна», бяру сабе права выкласьці і іншы погляд на зачэпляныя пытанні.

«Рэволюцыйная хваля дасягла апошняй магчымасьці... Набліжаецца час будаўніцтва...»—піша Я. Р—ч. Чы так? Калі лічыць, што расійская рэвалюцыя разбурыла адзін толькі палітычны устрой Расійскае дзяржавы, то гэта мо' і так: бадай усё зруйновано... Украіна папала так само паміж каменняў большэвіцкаго млына. Уральскія казакі, Башкірыя разам з імі разбіты большэвікамі-ж. Крым апошнімі днямі здаўся на міласьць пабедадзержцаў... Трымаецца яшчэ Дон, Кубань і Закаўказзе, бо Сібір, посьля Іркуцкаго разгрому, і Туркестан гэта ужо «пасьпеўшыя яблыкі», напаловы дапечаныя на болшэвіцкім агню... Армія згінула, тэхнічны ваенны матэрьял часткаю прададзен ворагу і прыфрантовым жыхаром, часткаю вывязены салдатамі па родныя вёскі. Будучая соцыялістычная армія яшчэ ні сфармована,—фронт адчынены на усю сваю даўжыню...

Большаго развалу дзяржаўнаго парадку німа чаго і чакаць! Але ні трэба забываць пра тое, што нашая рэвалюцыя разбудзіла соцыяльныя інстыкты массаў,—уклініла зямельнае пытанне, соцыялізацыю фабрык, нацыяналізацыю банкаўскаго капіталу у рэвалюцыйны рух і перэпляла усё гэта чадзеяй на замацаванне назаўсёды соцыялістычнаго устрою у Расійскай работніцка-сялянскай рэспубліцы. І як раз палітычна-эканамічная нісьвядомасьць, скажам больш,—вялікая цемната сялянскіх массаў у Расіі разам с поўным банкроцтвам дваранскаго кляса і баязьлівасьцю буржуазіі —усё гэта дае магчымасьць думаць, што мы яшчэ ні скора ізжывом соцыяльную стадыю рэвалюцыі. Соцыяльны рух у вёсках можа выразіцца у чыстую форму перамогі дробна-буржуйных элемэнтаў (глядз. праэкт «соцыялізацыі зямлі» на III зьездзі Рад дэпутатаў) і тым самым выклікаць вясковую «нутраную» вайну. Развал фабрычнаго прамыслоўства аддасьць лёгка фабрыкі у рукі работнікаў, а безрабоцце вернутых с фронту работніцкіх массаў і праціўнастаўство іх інтарэсаў цяперашнім, фабрычным, зробіць пралетарыят нібывала падатным на максімалізм соцыяльнаго руху. Як гэта ні дзіўна, але вера у соцыялістычны устрой жыцця у массаў пераблуталася с сваякарысьцю дабытчыкаў, гатовых падзяліць толькі паміж сябе агульна-народнае дабро. Ствараецца пры гэтай веры можнасьць чуць ні соцыяльна-рэлігійнаго руху у Расіі... Дзе тут тады канец рэвалюцыі, дзе кан ц руйнавання жыцця?!.. Гэта усё так умоўна, што прарочыць, заверываць катэгорычна, што апошняя магчымасьць дасягнута, ніяк ні прыходзіцца.

Гаворыцца у артыкулу грамадзяніна Р—ча аб скорым аднаўленні разбуранаго жыцця. Шкода, што ні затрымаўся тут аўтор і ні канкрэтызаваў, аб якіх палітычных формах, зьменяных рэвалюцыйным рухам, ён тут думаў. Бо калі гэта зварот к формам, вядомым на практыцы Эўропы—гэта адно: калі аўтор запрабаваў-бы аналізаваць, што новаго, здольнаго дзеля палітычнаго жыцця, дала і практыка расійскае рэвалюцыі—гэта другое. Праўда, далей ёсьць думка, каторая паказвае, што аўтор скептычна глядзіць на «далёка—сягаючыя рэвалюцыйныя лёзунгі», большая частка каторых «асуджана на пэўную сьмерць». І далей яшчэ вельмі упіраець Р—ч на тую чы іншую культурную высокасьць насялення, ад каторае залежаць новыя палітычныя варункі, тая чы іншая моц дзяржаўнаго палітычнаго устрою. Соцыяльныя элемэнты нашае рэвалюцыі шмат што меняюць у гэтым тэзісу: саслаўшыся на соцыяльна-грамадзянскі рух пазнейшаго сярэднявекоўя Англіі, можна было-б даказаць, што палітычныя формы часамі выперэджваюць палітычнае самапазнанне массаў і усе з-за тых соцыяльных элемэнтаў у рэвалюцыйным руху, якія стварылі гэтыя новыя палітычныя формы, як больш служачыя інтарэсам атрымаўшых верх соцыяльных групаў.

Аутор найвялікшае мейсцо у сваім артыкулу даў думкам аб надворных сілах сучаснаго момэнту, вельмі доўга затрымаўся на ролі Гэрманіі у сучаснай вайне і глаўным чынам ад яе чакае актыўнасьці у адносінах да Беларусі. Адсюль спадзея, што ці так ці гэтак, а мы, беларусы, дзякуючы гэтай аснові, будзем пушчаны на міравы кангрэс. Ніяк ні згодзен, што, можна с пэўнасьцю сказаць, што «разгрому Гэрманіі ні будзе»... Што Расія гэтаго ні дабьецца,—гэта так, але за заходня-эўропэйскі фронт нічога наперад казаць ні можна. Апрач Гэрманіі ёсьць і іншыя хаўрусныя ёй дзяржавы, каторыя чуць трымаюцца, і калі мець на увазі, што выгады на расійскім фронці умацуюць становішчо гэрманскіх анэксыяністаў, мы можам на эўрапэйскім фронці ні убачыць скорае згоды, а, наадварот, там настане рашучы момэнт, і хто пры гэтым ні улічыць выгады дзяржаў Сагласу? Хаўрусныя немцам дзяржавы могуць тады зглуміць Гэрманіі, як кажуць, увесь інтэрас, бо падтрыманне іх аслабіць сілы Гэрманіі.

Вельмі катэгарычна самая спадзея грамадзяніна аўтора на выгаду ля Гэр-

маніі. каб і мы былі на конгрэсе: гэта, бачыце, і есьць заманаванне асобных частак Расіі, як новых дзяржаў... Я саўсім ні згодзен, што гэта будзе так. Гэрманіі нічога ні варта узяць нас так, без усякаго к нам спагаданпя: калі-б большэвікі сарвалі міравую размову у Брэсьце і пачалі-б «сьвяшчэнную вайну», то немцы заняли-б усю Беларусь па Дзьвіну і Днепр, да таго новаго рубежу абароны, каторы стаў цяпер усім ведомы, як праектованы большэвікамі будучы новы фронт. Ціперашнія гаспадары нашае бацькаўшчыны зрабілі усё для таго, каб мы былі дэзарганізованы, ні мелі-б свайго нацыянальнаго войска і тым самым яны заткнулі нам рот і завязалі рукі і ногі. Чым кепска нас, безгалосных, бязсільных і безбронных узяць як новую будучую імпэрскую правінцыю: тады «нізалежная» Польша будзе больш прыбрана да рук Гэрманіі. Пусьціць нас на кангрэс—гэта значыць шкодзіць сабе самому!..

Я ні хачу сказаць, што Гэрманію абавязкова разграмяць англо-французы, альбо што беларусы ніколі ні будуць дапушчаны на міравы кангрэс. Не. Я ні згодзен толькі с тою катэгорычнасьцю, з якою запэўняе нас грамадзянін Р—ч. Усякія могуць быць факты палітычнае сучаснасьці, але ні усё так ясна у палітычных варунках, каб можна было так безапэляцыйна тэзысаваць.

Апошнія думкі артыкулу мяне саўсім ні здавольваюць. Перш усяго яны па настрою свайму антысоцыял[illegible]. Тут такая, я скажу, безапэляцыйная ацэнка беларусаў-соцыялістаў, што далей ісьці німа куды! Цікава было-б паслухаць грамадзяніна-аўтора адкуль ён бярэ, што беларускія рэвалюцыйныя арганізацыі мала падгатованы да арганізацыйна-творчай працы на карысьць маладой беларускае дзяржавы. Як практык беларускаго руху. знаючы добра яго пэрсональныя сілы, скажу: скарэй слабасьць беларускіх рэвалюцыйных арганізацый есьць у тым, што у іх вельмі замнога сіл, каторыя былі бы карысны на абыдзёнку грамадзянскаго жыцця, а ні у рашучыя момэнты нашае гісторыі: наскольківі яны здольны да культурнае, ціхае працы, настолькі яны цяжкадумны, ні рызыкоўны у адпаведныя палітычныя мамэнты.

Асабліва нісправядліва гаворыцца, што беларускія рэволюцыйныя арганізацыі ні выказалі уласнай палітыкі, уласлай ініцыятывы. Скажу наадварот, што спраектованне Нацыянальнае Усебеларускае Рады селянскіх, салдацкіх і работніцкіх дэпутатаў, як часоваго нацыянальнаго краёваго органу уласьці, куды уходзілі-б і органы мейсцовых самоўпраў—гэта есьць толькі адным беларусамі прыдуманы выход с тае німажэбнасьці і варунковасьці, якія стварыў сучасны палітычны момэнт, банкрутуючы усякія іншыя формы палітычнай уласьці. Як кіраўнічая дагэтуль у беларускім руху палітычная партыя, соцыялісты-беларусы маглі стварыць толькі такую форму часовай уласьці; яны разумелі, што трэба берагчы бацькаўшчыну ад усякіх палітычных банкрутаванняў. І усе іншыя элемэнты нацыянальнаго руху, каторым адным толькі прыпісвае грамадзянін-аўтор любоў да бацькаўшчыны, каторыя, па яго словам, «вышэй за усё ставяць інтарэсы цэлаго краю»—усе іншыя элемэнты нацыянальнаго руху добра ведалі, што соцыялістамі быў спраектован сазыў Беларускаго Установчаго Сойму, куды-б мусіць, папалі-б і яны, як народныя выбранцы,—Сойму, катораму належыць права стварыць надоўга тыя формы палітычнаго дзяржаўнаго устрою, якія-б нашлі для Беларусі патрэбнымі прэдстаўнікі беларускаго народу. Калі на соцыялістаў ні было спадзеі як на тварцоў новаго жыцця, то дзе былі іншыя элемэнты, што яны праэктавалі і чаму іх голас ні раздаўся на Усебеларускім Зьезьдзі? Наадварот, часовая нацыянальная форма дзяржаўнаго устрою уласьці па Беларусі была на зьезьдзі прынята аднагалосна.

У другі раз я дам свой аналіз становішча Беларусі і, глаўнае, застанаўлюся на шляхах будучыны роднаго краю.

Назар Бываеускі.

Замест фэльетона.

Чорны Адам.

Любіць наш брат, беларус, збрахнуць часам на маскаля. Вядома, суседзкая справа. Але, жывучы пад адной страхой і аціраючыся адзін аб аднаго, і умурзацца ні трудна. Хай хто спрабуе, напрыклад, скінуць лапці ці узлажыць чыстую кашулю, то і беларус, ні горш за маскаля, «буржуем» аблае. А таго хто жыве у чыстых пакоях, так ашальмуе, як, віраўнуючы, ягомасьць А. Сумны паноў у сваіх вершах «Багаты вы»... Гэта ужо так, с кім павядзешся, ад таго і набярэшся...

Дужа дбае маскаль аб спасенню душы. Поркаючыся у старых кніжках, унурыўшыся у «богоискательство» і «богостроительство», наткнууся ён аднакраць на стары Тэстамэнт. Там, як ведама, пішыцца пра пачатак сьвета, пра сатварэнне першых людзей, Адама і Эвы, і пра тое, як яны жылі у раю. Спадабалася маскалю жыцце Адама:—ляжыць ён сабе на траве ў халадочку, і турботаў ні знае. Ні патрэбна яму ні вопратка, ні грамата, ні чугунка, ні пашпарт. Усяго яму хапае, усім ён здаволены. Адным словам—чалавек! Жыве па-божаму—толькі што з божых рук выйшаў—усім людзям на дзіво. Вот толькі Эва... Надаў ёй чорт з д'ябалам зьвязацца! Жылі-б сабе людзі і гора-б ні зналі. Ні патрэбны-б былі ні рукавіцы, ні валянкі, ні было-б на сьвеці і падаткаў. Дарма дачок Эвы параўнялі з мужчынамі, надаўшы ім права на выбарах. Надвядуць, ліха ім, як падвяла Эва Адама з яблычкам...

Але дармо,—з-за аднае Эвы ні пакрыўдзіў Бог усяго сьвета. Есьць яшчэ куточкі, гдзе жывуць людзі, як у раю. Напрыклад, бушмэны, готэнтоты у гарачай Афрыцы... Шмат хто упадабаў іх у Масковіі. Асабліва угуставала іх «чорная сотня».

Цікавіліся сьветам і нашыя суседзі з захаду—немцы, французы, ангельцы. Пазнаваць Бога можна і па яго творах. Вось і пачалі яны поркацца, але ні у старых Тэстамэнтах, а у зямлі, ні забываючы глянуць і ў небо. Ідучы гэтаю дарогай, пачалі яны прыглядацца да усяго і студзьеваць усе зьявы сьвету і усё тое, што есьць на зямлі і у нетрах зямлі. Капаючы зямлю дзеля пазнання будовы яе, яны наткнуліся на сьляды першых людзей, каторыя жылі шмат раней за біблійнаго Адама. У зямлі, на рознай глыбіне, пападаліся косьці і цэлыя касьцякі уселякай жывёлы—людзей, зьвяроў, птушак, гадоў і рыб,—бліжэйшых і далейшых прэдкаў цяпер жывучай на сьвеці жывёлы.

Пры чалавечых касьцях знаходзілі у зямлі розныя прылады, як молаты, тапары, нажы, пароблянныя с каменняў. Пры чалавечых касьцях яшчэ даўнейшаго часу нават і гэтых прыладаў ні было. Тагды чалавек ні умеў карыстаць з агня і ні умеў дабываць залеза і іншых мэталяў. Людзі таго часу ні чым ні розьніліся ад другіх зьвяроў і жылі пазьвярынаму.

Што-ж дало магчымасьць чалавекузьверу зрабіцца тым, чым ён стаў цяпер —панам усяго сьвету, гаспадаром усёй жывелы на сьвеці? Ен ні толькі бараніўся ад ворагаў сваіх, ні маючы ні моцных зубоў, як у тыгры, ні рагоў, як у быка, ані навят шпаркіх ног, як у даніелькі, а, тым часам, дажыў да нашых часоў, размножыўся і запанаваў на усём сьвеці. Вучоныя думаюць, што безбароннасьць чалавека і зрабілася с часам тою прычынай, дзякуючы каторай чалавек стаў чалавекам. Дар слова і разьвіцце памяці дапамаглі яму у гэтым. Есьць і цяпер птушкі (а мо' былі і зьвяры, ды згінулі), як папугай, напрыклад, каторыя могуць вымаўляць чалавечыя словы, але ні яны разьвілі гэты дар прыроды, а толькі аднаму чалавеку гэта удалося. Маючы магчымасьць перадаваць адзін аднаму тое, што кожны дазнаў на сваём

вяку, чалавек багаціў свае знаньне, развіваў сваю памяць, і так, с пакалення ў пакаленне, людзі выкавалі страшэнную сілу—*чалавечы розум*.

Прызнаўшы тое, што над сьветам пануе ні кулак, а галава, нашыя заходнія суседзі вельмі шануюць розум і, дзякуючы яму, далёка папярэдзілі сваіх продкаў—зьвяроў. Ні лёгка уганяцца за імі чорнаму Адаму!

І. Рамановіч.

Роднае мястэчко.

Цераз шлях пачтовы
Палыскнула рэчка...
Відны ужо будовы
Роднаго мястэчка.

Накрыж пралящелі
Вуліцы у будынку
І касьцёл у белі
Недалёка рынку.

Чутачку ў аддалі
Цэрква, сынагога
Контуры ўказалі
І красы німнога.

Там вучэльня-школа,
Почта ліставая,
Карчма ды стадола,
Воласьць мейсцо мае.

Вунь пакой прыёмны,
Фэльчар ды аптэка.
Магазын—склад скромны
Уселякіх лекаў.

Ля званіцы—брамы,
Ту-ж пры агарожы,
У рад пасталі крамы
Сьцярагчы дом Божы.

Журавы ад студні
Высунулі дзюбы.
У дзень сьвяты ці будні
Говар тут нялюбы.

Поянь быдло, коні,
Абліваюць сьвінні.
Скрып асьверу тоне
У гомані і гіне.

Цўкат верабейкі
Чуецца ў'прасторы,
Бытцам солад пейкі
Ля душы у горы.

Міла пераехаць
Праз сваё мястэчко...
Тут саломы вехаць,
Маніць, вабіць рэчка.

У мяйсцовым стылю
Хаты збудаваны;
Іх с сабой злучылі
Густыя парканы.

Меніцца у воку
Место дарагое
І тужу здалёку
Неяк да яго я.

197 xii16 Мінск А. З.

Габрыелевы аллеі.

(*Брату Гаўрыку.*)

Дзен пяць ужо дрэннае надвор'е. Занінасьцілося. Цяжэрныя, чорна-сівыя хмары навісьлі над З., пахавалі горы, зьліліся з мокрым, тумацячым лесам і то там, то тута мутнеюць, палавеюць і пачынаюць сыпаць пылам драбнюсенькіх капачак.

Часам дужэй падзьме зьнеткуль вецяр; разьдзярэць мутную дзяругу хмар і патурыць па небу шкуматця аблок. Дажджавы туман курыцца далека-далека край неба, а наўкола пасьвятлело; уцекаючы да гор, пашуршэў астатні раз дожджык па шумячаму галлю і паказаліся ніжэйшыя горы—зяленыя там, гдзе лес, і шэра-скалістыя, гдзе німа яго, а макушка горы-асілка Б. уся у шпарка лятучых дымных воблачынках і патроху раскутываіцца з іх.

Блізка сонца відаць ужо сіняя палянка чыстаго неба, абкружэная празрыстымі, белымі краямі парваных хмар.

Шумяць клены. Стройныя елкі ніуважна і спакойна чуць калыхнуцца зяленымі лапкамі. Ізноў цямнеюць далі, сінеюць і туманяцца горы: ізноў зьбіраюцца валавяныя грамады, хаваючы нсбо; ізноў палавеюць яны,—і пасыпліцца, як скрозь сіто, драбнюсінькая марасіца.

Гэтае надворье канца курортнаго сэзону усе пільней кіруіць думкі да родных малюнкаў Бацькаўшчыны.

І сумота апанавала мяне.

А шчэ надоячы была пагода. Заліты цяплом, скрыпаў жвір пад нагамі на пляцыку у парку, бліщчэў на сонцы дыямэнтамі, аж сьляпіў вочы. Красавалі пьяныя кветкі і зьлівалі свой тонкі хмель с прыкрым пахам парфумэрыі ад людзей. Душная музыка млела у паветры, нэрвуючы і дражнячы, нібы наркотык.

Як далека адыйшло тое гулянне. Бытцым ні было сонца. Ізноў, як гэтыя хмары, заклубілося і паляцело у сумуючай душэ.

С патаемнай глыбі выпаўзае з войстрым джыгалам і зьмяінымі вачмі безнадзейнае пераконанне, што звалілося лятуценне сьветлае у смуродны бруд, балюча, а дарма і прыкра, зранено і ашукано сэрцо. Ой, паўзеш ты, поўзеш, пачуцце сьмяртэльнае!

Ціха, ніспадзеванна уцямілося, што іншэ раз душы з душою еднаньне ні па думцы зрабілося; агледзіўся, што і яно, ніпажаданае і проці волі налятеўшае, так сама дробненька, сорванна і будзенна: як зорачка ад цемнай хаты, далека ад яго чароўная і затаенная думка. Ой ні варта любіць: лепі думаць аб тым.

Асірацеў. Ізноў адзін ва ўсім сьвеці—

..Як колас той у полі, ні сьцяты у час жніва навостраным сярпом.

Не! Трэба уцекаць ад кіпшаў рэўнасьці, якія больна дзяруць німаючае волі сэрцо. Трэба развеяць горо, што сьмеў запрасіці думку з неба на зямлю, ды паміма розуму зрухтуваў ен тут абраз нягодны.

І мы паехалі с сябрам архітэктаром у К. Ен—масквіч, царкоўны рэстауратор, і ад яго павевае ціхім змрокам старых сабораў. Калі ен думае аб фрэсках, з яго воч іллецца ціхае сьвятло, як з воч людзей на малюнках Нэстэрова. У душэ яго звоняць старыя вечавыя званы, ціха сьпеваюць чарніцы ўраваленнаго у возера сьвятога града—Кітежа. Побач з ім так ціхамірна, як побач старых фрэсак.

Ад З. да К., як кажуць, верстаў шэсьцьдзесят. Тымчасам, калі у нас, сярод высокіх гораў, дождж і холад, там зьяіць жаркае сонцо, курортная публіка гуляе у легкіх летніх апратках. Ужо на палові дарогі, за П., значна сьвятлей і цяплей: адтуль відаць у бок К. далекі, сьветлы край неба, сіня-залаты, пагодлівы. Скрозь тоўстую, пыльную шыбу вагона дзіўлюся, як мільгаюць белыя мазанкі, плятні вінаграднікаў. Ад высокіх закурэлых трубаў цэмэнтнаго заводу цягнік крута загібае у левы бок, адкуль выплывае прыгожае место П., раскіданае у глыбокай лажчыні, на баках шумнай горнай рэчкі, сярод пяцех гор. Па шырокай вуліцы, па чорных засохлых камках гразі варушыцца доўгі абоз; пара за параю дыбаюць сівыя, крутарогія валы, цягнучы доўгія і вузкія драбіны с чэлавечай фігурай пад аграмадным, абвіслым брылем. Па гэтай вуліцы, па ліпкай гразі, у сьвежае, шчэ цемнаватае ранне, ці па едкаму пылу над сьпякотай, маршыраваў некалі са сваімі салдатамі вялікі поэт ніздаволеннасьці і сусьветнай журбы, крычэў тут с ташнатою: «напра-во! нале-во! рады-ы уздвой!» У тутэйшым сквэру удзячныя, хаця ж і ні знаючыя вершаў яго, патомкі зграмадзьдзілі яму нізграбны памятнік: на камню, у задумнай нібы-то позі, сядзіць рукой падпершыся, офіцэр с калмыцкім тварам і валавокім поглядам. Ен павінен дзівіцца у той бок, гдзе у ясную пагоду за больш сотні кіломэтраў блішчыць у небі срэбрам дзіўная, райскай прыгожасьці, гара над гарамі, Э. Такое наймення далі ей за яе дзьве макаўкі; у перакладзі с туземнага яно значэ—«Дзявочыя грудзі.» Улева ад яе, цягніцца глаўная хрыбціна гораў, белая, як крыгі сьнегу,

срэбраная, сярод срэбрана-сініх аблок. Як іншы сьвет відаць у далекім небі.

Прыехаушы у К., мы пайшлі цераз парк, прыгожы нізвычайна восенным сумам і адміраючай, маркотнай красою. Узьлезлі за местам і паркам на Чырвонае Каменне і селі.

Добра гябраваць мне с панам архітэктарам. Ні зносе душа размовы—можна сядзець моучкі: ен будзе моучкі паліць тоусьценную кручонку. Гаманіць—ен спакойна давядзе свае, ні патураючы, ані аскаржаючы нідобрай насьмешкай у чалавеку яго, можа і сьмешнае, але больнае лі яго пераконанне.

Сядзелі.

Прыгожае вокала было перад вачмі. Выяуце сабе засохлы калюжысты шлях, ніпаладжэны посьля вялікаго дождžу. Цуркі беглы у розныя бакі і прамылі вузкія і глыбокія равочкі, што цяпер абрасьлі ужо мураукаю. Павялічце гэтую частку шляху у мільены разоу: пабачце у калюгах горад з белымі і чырвонымі дахамі; замест шляховай мураукі лічыце чорны лес, —і тое аграмаднае, чароунае вокала будзе перад вамі.

Посьля хаосу ссыхалася земля і пакарбацілася у горы і долы.

Ці некалі у спрадвечныя часы, вялікі лед, гэткі вялікі, што і думцы чалавечай ні ахапіць яго, па загаду Вечнае Сілы размыў тутака аграмадныя равы і шчыліны у роунай, вісокай зямлі і парабіу людзям паднябесныя горы і глыбокія, як провал, долы

Дол тут, бытцым галіна, разьбегаіцца сучкамі у розныя бакі. І адкуль ні надзьмі вецяр на малюпацінькія з гары белыя домікі сярод зяленых і жоутых восенных садоу, ім заціпна і цепла.

Надыходзіу вечар. Сонцо залаціло землю. Падувау легкі горны вецяр. Паветро—сьвежае і прыемнае, салодкае, якое бываіць на Беларусі у добрае сонечнае майскае ранне.

Па дарожках і сьцежках паузлі на горы і назад гуляючыя людзі, паны—компаніямі; сурьезныя мужчыны у адзіночку дасьпелыя, наурodзі зьвінячых семям кветак, маладыя—парачкамі. Зычна і музыкальна пелі гудкі курортных локомотывау у чыстым, сьвежым паветры.

Забывауся на сэрдэчную нудзігу. Чуу, як сьціхало мучытэльнае ныцце у грудзях; радаваўся, што розум сярод цішы і грамаднасьці прыроды, у прынаднай абставі, вялікшай і далекай ад дробнаго жыцця, начынау дужэць і браць верх над сьлепым пачуццем.

І розныя думкі прыходзілі у галаву. Людзі у-нізу здаваліся казюлькамі, жалкімі у сваей мізэрнасьці і у сваем мізэрным жыццевым клопаці. Але разам даводзілося, што яны, маючы іскрачкі Божай мудрасьці, здолелі зьмяніць выгляд зямлі, заляпіць роу прыгожымі хаткамі, разьбіць лес на гарманічныя часткі, зьмяніць бег горнай рэчкі, і у прыродзі зьвекавечыць ідэю.

Потым пачау кіравацца выявіць сабе перад лежачае вокала без людзкой культуры. Мысьленна зьніштожыу гарадок і дарожкі зьнішчыу гудкі локомотыва.

І вялцтвенная і жудкая здалася карціна. Грамады горау, пушча лясоу, пустыннасьць, бязлюднасьць над нямымі адзінотамі, ніведама куды плывучымі аблокамі. Спрадвечны вецер абвеваіць дзікае шумацячае зелле на атхоні гор. Вечнасць. Ціша. Жуда. Блізкасьць Бога. Нешта вялікае і магутнае, але страшнае душэ, нідарослай да зьверх-чалавецкаго.

І узноу дмухнуу на свае мары, і яны разьляцеліся, а паусталі людзкія клетачкі пад белымі і чырвонымі дахамі. Людзі-мошкі, то паузлі, то сядзелі на лавачках гарамі, з радасьцю, альбо ныццем.

І перажыванні іхныя здаваліся гэткімі ж малаважнымі і кароценькімі, проста нівартымі увагі.

І за свае горэчко было прыкра і сорамна,—да таго ж яно было нівялічкае перад вялікасьцю вечнаго.

І зьяулялася прыхільнасьць да усяго, што робяць людзі «вечнаго», хаця ні такога вечнаго, як прырода, матэрыя, але —што вечна жыве, пакуль жывуць людзі, мова і думка. Веру Табе, Божа, што думкі будуць вечна жыці, будуць летаць у нівыразных, нівідочных формах сярод грамад скалау, сярод пушчы лясоу, пад хмарамі і дальш, у бяздонні сьвета, з нейкай блізкасьцю да Сілы Вечнае.

Тут я успомніу нябошчыка пана Габрыеля і яго аллеі.

Цікавы быу чалавек. Дух ні замірау у ем, а усе варушыуся і кіраваўся, і выліваўся у пракудных дзеля звычайнасьці падзеях. Пан Габрыель паліуся сам у сабе, як казалі збоку людзі. Ніспакойны быу чалавек, шмат, значэ, сяброу і ворагау меу. І на мой погляд—цікавае жыцце пражыу; як мэтэор, рознымі агнямі блісвуу сярод нашай шэрай ночкі і зьнік. От ужо прах яго струлехлы, мусі, перасыпаўся са жвірам; згладзіуся магільны кургавок; вісокі дубовы крыж пагніу і пахіліуся. Зваліласяпапярэчына і гэта ужо ні крыж, а дубовае бервяно, падвязанае шэрым ад дажджоу і непагодзі, парваным ветрамі ручнічком, сіротліва і убога высіцца побач белае бярозы. І ручнічок пакутна варушыцца і бьецца на ем. Ужо маладыя ні ведаюць, што за чалавек тут жыу некалі. А пройдзе ішчэ колькі дзесяткоу год, і цікавы праходжалы ні дауміцца, чаму прыгожыя аллеі побач N-га шляху завуцца Габрыелевымі, які ніведомы Габрыель дау ім назву сваю?

Грэшны быу чалавек. Са шляхоцкай паважанай сямьі, у свой час заможнай лі тутэйшага народу. Мятка была добрая старасьвецкая кабета, і ні мала сьлез праліла за свайго Габрусіка. Ні мала пазлувау і сапсувау крыві бацька, сівавусы, горды стары шляхціц. Ох, страшныя гісторыі таілі тутэйшыя людзі, чаго плакалі зьлічныя і далікатныя паненкі, Габрыелевы кузінкі, дочкі яго дзядзькоу, і неяк ніудала, як бы-то, скончылі век свой. Адна выехала у заморскія страны і згубіла аб сабе усякія чуткі, а другая, здаецца, пайшла у манастыр і здабыла рэдкую славу сваею дабратою, стродкасьцю і сьвятасьцю, і вялікай прыхільнасьцю да бедных дзетак, да гора і нішчасьця.

А пан Габрыель усе скварыуся, усе нечаго шукау. Кончыліся пытанні маладыя аб Богу і змыслу істнування; кончыліся трудна, ды самі па сабе, бо надыйшлі любошчы. Разам з імі цікавы чорт улез у Габруся, то надта вясёлы і добры, то злы і разьюшоны, здольны на войстры зьдзек, мукі і боль, спрэчкі і ніпрыемнасьці. Чорт гэты зьнік разам з папыткай самагубства. Габрыеля адратавалі, і ен посьля такога выпадку саусім зьмяніуся: забыуся на кузінак, асьціолеу і рантам, на-свойму, ажаніуся на ціхай, безатказнай дачцэ аднадворца—старавера. Пан Габрыель увесь аддауся грамадзкой працы: пасварыуся с панством і духавенствам, навеу нуду на жыдоу. А мужыкоу замуштрувау па гарадох і прысунтвах, шукаючы ім прауды, і кончыу тым, што аблаяу іх на чым сьвет стаіць і адрокся ад грамадзкай працы науседы, сказаушы: лепі с чортам мець справу, чым-ся з нашым селянінам,—і пачалося страшэннае пьянство. Падарожны жыд, смаленскі трапашнік, купец лесу, пьяны басяк, панскі лясьнік і наезджы сьвецкі лавіч,—усе, каму ні лень, пілі с панам Габрыелям яго гарэлку. Ен абпух, пастарэу і зрабіуся лысы. З жонкай і дзяцьмі цяпер ніколі ні размауляу у цьвярозасьці, а ні давау ім спакою прычэпкамі, калі дужа упіваўся. Трохy-ткі, здаецца, пачау губіць смак да атруты, як хлопцы—шахцеры на станцыі вывучылі яго, старога, гуляць у карты. Пачалося ішчэ большае пекло, бо угамуваушыся да часу, пан Габрыель ні знаходзіу сабе спакою, лічыу сябе без краю вінаватым за мучаніцу жонку і хлапцоу-вучняу. Тымі мукамі звадзіу ен хатніх больш, як некалі пьяным глумам.

А далей? Падыходзіла старасьць, і тое, што калісьці было толькі лекам ад ніздаволеннасьці, ад шукання змыслу лекам ад таго, што мадзенне нашае, дробнае ды праклятае, ні здавальняло патрэб яго сумуючага духу, дык тое цяпер перайшло ніпрыкметна у цьвердую, мучытэльную і прыкрую прызвычку. І пан Габрыэль патроху, патроху, зыйшоу, як той казау, на ніштo. І садзэнне барозавых аллеяк побач старога

шляху так сама згубіло ужо свой цікавы ранейшы змысл, перайшоўшы таксама у нейкую прызвычку. Праўда, у гэтыя часы заходу жыцця ен пасадзіу іх куды больш, чым у свой росквіт у часе ніздаволеннасьці духа. І ужо пана Габрыеля віма (зьбядвелы, выкарміу быка і веу на кірмаш на продаж; бык забоу яго на дарозі), і жонку яго пахавалі, а кавалачак зямлі і стары панскі дом над саломянай, зяленай ад моху страхою адыйшоу да N-га ксендза, калішняго апекуна двух Габрыелевых сыноу, цяпер афіцэрау, і натраціу, такім ладам у практычныя і надта практычныя рукі Моушы Пэцкаля з N., што і жыве у старым панскім домі са сваім затахлем. Ні папраўляе Моуша пахіленыя крыжы і разрытыя могілкі, што ні уходзе у умову аб пасэсіі с панам ксяндзом і падстауным. Ні едуць сыны офіцэры с чужога прытулку, і толькі бярозавыя аллейкі сьведчуць аб бурным і ні саусім звычайным жыццю вечнай памяці пана Габрыэля.

У малых, дзяцінных гадох хварэу на нейкуюцяжкую хваробу маленькі Габрусік. Посьля пераломy да лепшавня, перад сонечным раннем расплюшчыу ен апухлыя павечкі, і погляд яго пау у ніз, на падлогу, на каравую, калянную пяленку. Нянька сушыла і кінула, набегшы да маленькага брацішка. І каравая пяленка была заліта першым залатым снопам сонца. Габрусік задрэмау у томнай, хваравітай дрыготцы і сасьніу дзіўны сон. Як і усе, сон можа зрабіць адбітак праз адно с пяцех пачуццяу. Гэты ж сон ні сьніуся яму у звычайным разуменню, бо ні адно с пачуццяу, ні паасобку, ані агулам ні мело тут учасьця, а нейкае асаблівае чуцце душы, усяго «я» прыняло яго. Бачыу... не, ні бачыу, а усей істотай чуу нешта аграмаднае, массіунае, і разам каравае, з вострымі, колкімі, цьвердымі, як скала, формамі. І яно складало увесь сьвет. Быу часткай яго... Яно было у ва усім ім... наукола ва усей істоці... Нейкі жах уліваўся ад сазнання у сабе гэтай каравай, чорнаблiскучай грамады. І от, з нівымоунай салодкасьцю, мамэнтамі безмернымі пачувау, як з яе, безабражае, пачынаюць вырабляцца простыя, стройныя лініі, гладка выстручаныя сьцены, нешта гарманічнае, прыемнае нізвычайна. І не... ні у лініях, гранях і формах выраблялася гармонія гэта, ні вачмі бачылася, ні скураю чулася яна, а усей яго істотай, нівыразным чуццем духа. Мамэнты безмерныя... Ізноу зьнікаіць гармонія, ізноу жахаіць каравае, чорнае, аграмаднае, усясьветнае. А саладчэйшая салодкасьць разьліваіцца у целі, калі на момэнт прыймае каравае стройнасьць жаданую. Зьнікла чорная грамада: расплылася мільенамі іскрачак у бездонні, і вот: дзіуны, роуны і безконцы шлях, абсаджэны зяленымі бярозавымі аллейкамі, пад яркім вясенним сонцам, цягніцца, якструна. Як жа-ж прыгожа, нізвычайна радасна! На працягу жыцця толькі ні так ужо рэзка і ясна, а смутней і цямней, сьніуся-чууся гэткі сон Габрыелю пра каравую грамаду і чароуныя аллейкі.

Пачау ен іх садзіць якраз, калі кончылісе любошчы, калі падсыхалі сьлезы у кузінак. І пачау садзіць з малай прыгоды. Адзін раз ішоу у цемнай ночы, разьюшаны і гаротны, з разтручэным сэрцам посьля ніпрыемнаго любоунаго пабачэння, і стрэу мужычка з суседняй вескі. Лежала пры шляху спілаваная, старая і скарэлая, выпаленная пастухамі бяроза.

Пан Габрусь загарэуся. Дзяцінны сон, як мара, прыплыу яму.

Як ужо было там у іх, як даводзіу пан Габрыель аб змыслу, вечнасьці і прыгожасьці, як зразумеу тое слухач яго, толькі мужычок, моукліві, моу рыба, высадзіу посьля таго і разам с панам, з яго лесу, цэлыя гоні аллеяу пры шляху. І хоць пан падаравау ішчэ, колькі трэба, хмызьняку і сухастою, мужычок абходзіу яго за мілю і баяуся, як чараўніка.

Пану Габрыелю убілася думка наўседы. Палічылі яго нейкі час здурнеушым ад гарэлкі і задумення ды й змоуклі. А ен, што году, посьля картау, пьянства, скрыпання зубамі ад сэрдэчнаго бішня, у красуючую вясну, калі адраджалася прырода, ішоу на стары тракт садзіць свае аллеі.

— Усе ж роуна усохнуць. Каровы высмагуюць,—казау іншы рахманы дзядзька, асьцярожна сьмяючыся і дыргаючы вожкамі, і ветліва, ды з апаскай вітау пракуднага пана,—гэта старым людзем, ці асілкам, неяк задалося,—дадавау ен.

— І мы усохнем. І нас чэрві зьядуць,—ніпрыхільна адказывау яму, хмурачы густыя бровы, пан Габрыёль. —Ну, ну, варушыся, разумок! Чаго стау, ай загадку адгадау?—накідауся ен, і гаспадар мітусьліва штосьці марматау і рупіуся лаучэй сьцібануць пузатую кабылу.

Добра высадзіу дзядзька Габрыель кавалак шляху на сваем полі. Думау: ніхай жа я, нягодны, хаця адно добрае дзело пакіну па сабе. Шмат усыхало дрэуцау: злосьнікі псувалі іх: пьяныя кірмашоуцы вывaрачывалі калесамі,—ен садзіу ізноу. Прайшоу час, вырасьлі яны і здабылі належную пашану. Далей пад N рэдка-рэдка гдзе маячыць старая кацярынінская бяроза, і ужо у-зімку высаджываюць там дарогу яловай лапкаю. Будзеныя, бедныя людзі зьвялі красу на свае патрэбы. Аллеі пана Габрыеля вырасьлі, сплялі у-гарэ густа-густа вецце свае; вабяць у прыгожую явеву вока людзкое чароунай прынаднасьцю. У-летку даюць багамолцам і старцам прыемную прахалоду і шумяць, шумяць песьню вечнасьці. А у-зімку, як зачараваныя, белыя, зьмерзлыя, у срэбро бліскучае убраныя, паказуюць дарогу да дому беднаму коніку, каб вез пьянаго гаспадара ад лютай сьмерці.

Дык сядзеу я с сябрам на Чырвоным Каменню у К., з душою хвораю, і успамінау вас, Габрыелевы аллеі. Было больна, што і аллей ні меу у жыцці сваем. І узмаліуся: о, прыйдзі ж, прыйдзі тое да мяне, чым аллеі былі пану Габрыелю.

І я калісьці ірвау ланцугі, якімі скуты быу з раднею, з родным краем, з усімі людзьмі. Бачыу некалі усяго таго кароткасьць і нівартнасьць жалобную. Ні шкадуючы, пазбываўся той прызвычкай і праз тое дарагой струпехласьці, лез на нейкае небо, гдзе вечнасьць і самота.

Адарвауся... Стау адзін. І сьмяртэльнае пачуцце сьціснуло мяне: німа чаго жыць, німа аб чым думаць.

І у той сумуючай восені задрыжэу і заварушыу апалым лістом у апусьцелай, паміраючай душэ, нісьмела, саромліва, а балюча захацеу, каб ізноу прыйшла весна, весна тая нявернaя, у мізэрнасьці якой так пракапауся.

Хоць бы жа прытварыцца тым, чым быу некалі: хоць бы жа ашукаць сябе.

Гукну я Бога. Ніглыбока, нібы дзеля гадзіся, магу так толькі гукнуць Яго, І бачу Вялікае Нямое, аткуль ізноу паузе сьмяртэльнасьць аслабелага чуцця. Хоць бы ашукаць сябе, хоць бы жа прытварыцца напоуненым ціхай радасьці перад жоутымі сьвечэчкамі, цемнымі абразамі, пахучым ладанам і звонам царкоуным. Хоць бы жа прытварыцца, што мае дауле-леючы змысл тая поэзія.

Адзін. Німа да каго прыгарнуцца. Хоць бы жа прытварыцца, што крумяныя шчочкі і пухлыя вустынькі прынаднай любасьцю дадуць спакой і прыпынак смуткуючай душэ.

Чаму ж у снах ні прыходзюць успаміны аб тым, чым быу у іншых мірох дух мой? Ці у целі астролога вучонаго, ці у целі раба, у гаспадыню закаханаго? Гэта б мяне навяло.

Восень. Апусьцеу стары парк. У той нудзьгуючай душэ нудзьліва шуршыць лісьцце па аллейках. Жоутае, пасохлае, куды вецяр падзьме, пакутна і безнадзейна ляціць яно. Шэрыя хмары. Маркотны вецяр. Нікога німа. І яе німа. Яе, што з думкай сваей паеднау і толькі старыя болькі душы раскалупау тым еднаннем.

Ізноу нікога німа. Німа чаго жыць, німа аб чым думаць. Толькі да цябе, папера белая, маю нейкую прыхільнасьць, і ты адна маукліва спрыяеш мне.

Эт, што тама! Як-небудзь прытваруся, як-небудзь пражыву. Абы-як зьвяжу тыя, мной жа парваныя, віткі што прышылі да зямлі чэлавека. Ах, барджэй ба зьвязаць. Ах, угамуйся ты, праклятае, пачуцце сьмяртэльнае. Ізноу жа весна

будзе, закрасуе зяленае лісьцце. Мізэрнае? Ні вечнае? А варта яно вечнасьці? Маўчы!

Ляцеу думкаю да краю роднаго, да аллеяу тых. С тысячы верстау седзючы, бачыу іх. Абсыпалося пажоублае лісьцце, праляцелі на паудзен даўным-даўно журавы, вецяр восені хістае галінкі аллеяу. Ціха і глуха. Хіба галодная варона каркне над імі. Бедны мужык праплянецца на разьбітых калесах па каменнай грудзі, альбо глыбокай гразі, шчупаючы за пазухаю паперу ад начальства аб забітым на вайне сыну. Аллеі бярозак, абголеных восенню, лішні раз падглядзюць пахаваныя чэлавецкія сьлезы. Многа бачылі яны на вяку сваем і у завірушныя апошнія часы. І усе маўкліва прынімаюць на сховы пакуль прыдзе песьняр, распытаіць іх і песьню зложыць аб тым. А можа у цемную восеннюю ночку прыедзе гаротнік, згубіушы сьвятое свае, і як жыцце ссекло радасьць яго так ссячэ і ен тую бярозку у аллейцы і зьністожыць частку думкі і вечнасьці

Аллеі, аллеі жыцця майго! Гдзе вы?

28/IX—17 г. **М. Гарэцкі.**

С песьняу прасьненых.

Дауно я ні чапау галосных струнау ліры,
Дауно ні абуджау таемных жаралоу,
І песьні водгалас прачулліві і шчыры
Ужо дауно чуць быу пад рым крылатых слоу.

Як моцна сьпяць таемныя жаролы
Пад нейкім накідам распачы жыццявой,
А дух мой, некалі адважны і вяселы,
Цяпер набратауся с трывогай і тугой.

І зносіць ен дасюль, сын волі і свабоды,
Хвілевы доляй злой накіняны прыгон
І у жыцці бурлівым жджэ усе нагоды,
Калі ва пэунасьць зноу заменіцца сумлен.

Так хворы у немарасьць упаушы, рвецца з ложа,
Калі у душы яшчэ надзеі тліцца луч,
Што немач кончыцца і ен акрэпвуць можа...
Нідарма дух людзкі у целі так жывуч.

Мінск 1925/IІ17 **А. З.**

Да зяленаго лісту.

Ты з яблынкі апаў,
Лісток зялёны,
Асенні сумны яў,
Твае сумлёны!
Ты зьвянуць меў, лісток,
У безнадзеі,
Прылёгшы пад кусток
Ад сухавеі.
Жыві-ж, трывай даўжэй,
Лісток зялёны,
У памяці маей
І крась вазоны.

1914/IX16 **А. З.**

Канец вайны.

Як ведама, на нашай беларускай зямлі, у месьці Брэсьці, распачаты былі мірныя перагаворы. Зьехаліся былі дэлегаты ад расійскаго большэвіцкаго ураду з аднаго боку і ад цэнтральных дзяржаваў з другога,—каб скончыць вайну і зрабіць замірэнне. Большэвікі думалі, што яны запалохаюць немцаў соцыяльнай рэвалюцыей у Гэрманіі і будуць дыктаваць ім умовы міру, але падашукаліся. Немцы, праканаўшыся, што у Расіі ані войска, ані парадку, ані закахання да бацькаўшчыны німа, запрапанавалі такія цяжкія і цьвердыя варункі міру, што згадзіцца падпісаць іх азначала-б тое, што Расія аддаецца на ласку пераможцы. Як ні патрэбян быў мір большэвіком, каб утрымацца у ўласьці, але і яны ні адважыліся яго падпісаць ды яшчэ у трохдзённы тэрмін, як вымагалі немцы. Скончылося на тым, што старшыня расійскай дэлегацыі, пан Троцкі (сапраўднае яго прозьвіско—Бронштэйн) ад імяні большэвіцкаго ураду сказаў, што калі гэтак, *то Расія ваеваць ні хоча, але й мірыцца ні будзе.* Сталося тое, чаго ні было нікалі на сьвеці: была абвешчана ваенная забастоўка. Падобнаго выпадку ні знае гісторыя чалавецтва. Крыху надае да гэтаго здарэння хіба казка Л. Толстога пра Івана дурака і тараканскаго цара.

У казцы Толстога гаворыцца, што тараканскі цар пайшоў на Іванаво царство. Як сам цар Іван, так і яго людзі былі дурні і адначасне с тым—богабойныя, благому ні праціўліся, а праз тое і ваеваць ніхто ні хацеў. Калі сказалі Івану, што на яго дзяржаву напаў тараканскі цар і грабуе народ, то ен спакойна адказаў: «Ніхай сабе!..» Тым часам, тараканскі цар пасуваўся уперад у сярэдзіну Іванаваго царства і па дарозі усе нішчыў і паліў. Плакалі бабы, дзеці, хрысьціліся крыжам сьвятым старцы, але адпору ворагу ніхто ні чыніў. Тараканскія салдаты с пачатку дзівіліся, што ніхто ні бароніцца і са злосьці крышылі усё, што нападалося пад руку. Але нарэсьці парушыло іх сумленне і сказалі яны свайму цару: «Ні хочам мы ваеваць тут! Гэта усё роўна, як кісель рэзаць». Брыдка стало тараканскім салдатам. Ні пайшлі яны далей, і усё войско тараканскае паразьбегалося.

Адмаўляючыся ваеваць і рабіць замірэнне, расійскі большэвіцкі урад спадзяваўся, што і нямецкае войско пасаромяецца ваеваць з безбройнымі людзьмі і ні пойдуць у сярэдзіну Расіі. Але гэтак само памыліліся, бо жыцце ні казка. Праўда, рэзаць людзей, як кісель, немцы ні будуць, але забяруць усе, што патрэбна будзе. 18-го (5) лютаго яны зноў пачалі вайну і забралі ужо Дзьвінск, Маладэчно і інш.. На гэтым яны ні спыняцца і пойдуць далей. Ціпер пры ахвоці можна забраць усю бышую Расію аж да Сібіру, і ніхто запыніць ні можа. Немцы—ні тараканцы, а жыцце нашае—ні казка Л. Толстога. Ды і у самой казцы Толстога ні усё добра. Ведомы расійскі крытык, Міхайлоўскі, у свой час зьвярнуў увагу на тое, што Толстой, апісваючы наезд тараканцаў на богабойны край, паказвае, што рабілі кабеты, дзеці і старцы гэтаго краю, але нічога ні кажа пра тое, дзе былі і як трымаліся мужчыны. Толстой, як вялікі пісьменнік-мастак ні мог сабе уявіць, каб здаровыя мужчыны спакойна сядзелі ні плакалі у той час, як іх айчына пішчыцца і забіраецца у ніволю.

Калі-б Толстой і Міхайлоўскі дажылі да году 1918, то мелі-б зручнасьць праканацца, што і мужчыны могуць скончыць вайну заявою, што *ні хочуць праціўіцца ліхому*. Як раз гэта сталося у Брэсьці. Паны Троцкі, Іоффе, Карэлін і паня Біцэнка з боку большэвіцкай Расіі і паны Шахрай і Пакроўскі ад імяні большэвіцкай Украіны сказалі у вочы немцам, што яны, пане мой уважаюць дамаганні іх за ліхія і нягодныя, а потым дадалі, што праз гэта ні падцьвердзяць блогага сваім подпісам замірэння, разам с тым і праціўіцца ліхому ні будуць. Гэта было выслаўлено у такіх гістарычных нізабытных словах: «войны не вести и миру не заключать».

Цікава, што гэта формула выйсьця с цяжкаго становішча была падказана левымі эс-рамі,—людзьмі с тае партыі, каторая сапраўды можа уважацца за найбольш чыстую і нізалежную у справі арыгінальнасьці вялікарускую партыю, бо «большэвізм»—усе такі грунтуецца на марксізму, нічога супольнаго з вялікарускай палітычнай і соцыяльной ідэальогіей ні маючым. Праўда, гэты большэвіцкі марксізм выраджаўся у Вялікаросіі на карыкатуру, але усё тагі гэта думка чужая, хоць і велмі «абрусеўшая...»

Што-ж будзе далей? Трудна упэўнена сказаць. Скарэй за усе, немцы пойдуць на Расію, ачысьцяць яе ад большэвікоў, потым склічуць што небудзь на кшталт Устаноўчаго Сойму да прымусяць яго падпісаць мір. На Украіне яны

напэўна пойдуць, бо улажыўшы з ёю мір пры старом украінскум урадзі. яна дагаварылася, што Украіна даставіць ёй поўную меру хлеба. Хлеб Гэрманії патрэбян, а тым часам на Украіні улада перайшла да большэвікоў. Гэта прымусіць немцаў зрабіць рашучы крок...

Што робіцца у Мінску.

Яшчэ учора, 18-го (5) лютаго, большэвікі пачувалі сябе гаспадарамі і вяльможамі, а сягодня пачалі уцякаць, хто куды мож. Немцы ідуць.. Вагзалы ломяцца ад большэвіцкаго войска і іншых салдатаў, што ні усьпелі выехаць да хаты раней. У горадзі стук, грук і гоман. Гудуць аўтамобілі, тарахцяць хурманкі. Хурманкі найбольш едуць з людзьмі і скарбам на вагзал, а аўтамабілі кіруюцца у чыстае поле, на тракты... Ніхто толкам ні ведае, хто наступае: немцы ці польскія легіоны? Але чужая, наводная, масса рушыла і німа ёй супынку. Мейсцовыя большэвіцкія загадчыкі выдалі, мабыць, апошнюю афішку, што немцы забралі Дзьвінск, а «буржуазія» радуецца хуткаму прыходу немцаў.

А трэба зазначыць, што ні адна толькі «буржуазія» радуецца. Рад увесь Мінск, бо большэвікі с чужынцамі на чале (Ландэр, Бэрсон, Мясьнікоў, Рэзаускі—латышы, расійцы і гэбраі) абходзіліся з мінчанамі, як татары пры наезьдзі Батыя. Арышты, штрафы, стрэляніна—сыпаліся на людзей, як з рогу дастатка. Посьля забурэння с каталікамі, вышла стычка с праваслаўнымі. Тое і другое на грунці «отдѣленія церкви отъ государства». Былі заняты архірэйскія пакої «дзеля патрэб народнае прасьветы», як пісалі у сваем дэкрэці большэвікі. 15-го [2] лютаго у вечар натоўп рынуўся туды і стаў біць і скідаць з другога паверху большэвіцкіх служак. Выклікалі чырвонагвардзейцаў і салдатаў. З натоўпу нікога ні забілі, а толькі выстрэламі з гурту паранілі двух чырвонагвардзейцаў. На заўтра зноў пачаліся бездарадкі і зноў была стралянiна. Забілі адну кабеціну і аднаго мужчыну. Бось такім спосабам большэвікі заганялі людзей у «социялістычны рай.»

19-го (6) лютаго. Кажуць, што злавілі старшыню большэвіцкаго ураду-Ландэра і «глаўказапа» Мясьнікова, каторыя хацелі уцячы. У вечар беларусы зноў забралі сабе б. губэрнатарскі дом, аткуль у свой час большэвікі іх выгналі.

Служачыя залезн. дарогі у Мінску адмовіліся памагаць эвакуацыі вайсковых інстытуцый с прычыны нівыплачэныя пэнсії. Праз тое эвакуацыя прымушана была адбывацца на аўтомобілях. На тракці барысаўскім было нібывалае згрмадзэнне. Аўтомобілі ехалі на усю моц. Цягнуліся на тракці кучы салдатаў, напурыя і хмурныя.

Почта засталася у Мінску і пастанавіла наогул ні пакідаць места.

19-го(6) лютаго Выкан. Камітэт Рады 1-го Усебеларускаго зьезду выдаў гэтакі прыказ за № 1: «Выканаўчы Камітэт Рады 1-го Усебеларуск. Зьезду узяў уласьць у свае рукі. Дзеля падтрымання парадку у горадзі назначаецца камэндант т. Езовітаў. Наказваецца мяшкаючым у горадзі салдатам і местовому насяленню трымацца сьціслаго парадку. Усім организацыям, каторыя самахаця сталі на варту па асобным частках горада, прапануецца зьвяртацца да камэндаита. пляц Волі, д. б. губэрнатара.

Патрэбы часу.

Вялікая усесьветная вайна паставіла на чаргу пытанне о самаадзначэнні народаў. Сярод народаў Расії нацыянальрух стаў вельмі інтэнсіўным посьля рэвалюцыі; і ні дзіўна, бо многа выцярпеўшыя нідзержаўныя нацыі, скінушы кайданы самадзержаўья, стараліся умацаваць вырваншую волю. Ні астаўся у старане ад гэтаго руху і Беларускі народ. Праўда, дзякуючы нінамысьльна зложыўшымся варункам, у нас ідэі самаадзначэння ціха пашыраюцца сярод народных массаў: аднакжа нацыянальны рух расьце і расьце і нідалёка той час, калі Беларускі народ, саўсім вызволіўшысь ад чужой апекі, вольна і сьмела, побач з другімі народамі, пойдзе па шляху усесьветнаго прагрэсу. У культурном паходзе народа інтэлігенцыя павінна быць яго авангардам, і у цяперашні час, час гістарычна важны у жыцці Беларускаго народа, беларуская інтэлігенцыя павінна заняць свае мейсцо. На окаль, палітыка царскаго рэжыму вела к таму, што лепшыя сыны нашай Бацькаўшчыны, ні хацеўшыя быць ласкавымі служкамі маскоўцаў, змушаліся пакідаць свой край і шукаць прытулку на чужыне. Дзякуючы гэтаму, цяпер на мейсцы адчуваецца нідастатак інтэлігентных сіл, спагадаючых нацыянальнаму руху, і гэта патта перашкаджаіць рабоце па палітычнаму і культурнаму атраджэнню Беларускаго народу. Тым часам па усіх гарадох Расії раскідана ні мала шчыра кахаючых сваю родную старонку беларусаў—інтэлігентаў, каторыя, каб мелі магчымасьць жыць у сябе дома, прынеслі бы многа карысці нацыянальнаму руху. У цяперашні час, калі Беларускі народ бярэ свой лёс у свае рукі, такі стан рэчы ні можа быць цярпімым. Прыняўшыя на сябе ініцыатыву збірання усіх жывых сіл народа, павінны паруніцца, каб даць магчымасць прыняць актыўную роль у гасударственнай будоўлі свай Бацькаўшчыны усім беларусам. Насаджаным самадзержаўным урадам абрусіцелям трэба сказаць «Цяпер вы нам ніпатрэбны, ідзіце прымяняць свае таленты к сабе, у Велікаросію». На іх мейсцо трэба вызваць спэцыалістаў-беларусаў з усей Расії, перапісаўшы іх перш, як гэта цяпер робіцца другімі нацыямі, каб знаць, каго клікаць. Можна сьмела сказаць, што шчыра спагадаючыя свайму народу беларусыінтэлігенты, адклікнуцца на прызыў і будуць служыць ні на згубу як служылі чужынцы, а на карысць свае́й Бацькаўшчыне.

Б. Логутко.

Жарты.

Свабода друку.

— Скажы мне, дзядзька Анупрэй, чаму гэта цяпер столькі навюсенькіх паперовых грошы?

— Які ты, кум, дзіўны! Ні ведаеш, што цяпер свабода друку?

Спужаўся.

Старонік стараго парадку, пачуўшы спеў: «Уставай, падымайся, рабочы народ!» крыкнуў:

— Ізноў?! Ен жа ужо падняўся, дык чаго ж яшчэ?!

Сьвядомы.

— Ты за каго даеш свой голас?

— Я за каго? За каго й усе...чым я горшы за другіх?

Старая гоманка на новы лад.

— Гаўрыла, ідзі зямлю бараніць ад немцаў!

— Ні магу, працую на абарону!

— Гаўрыла, ідзі дзяліць зямлю!

— Зараз жа бягу,—кажы куды!?

Розьніца.

— Якая розьніца паміж манархіяй ды анархіяй?

— Вельмі простая: пры манархіі зьдзекуецца над народам адзін чалавек, а пры анархіі—многа.

«Разумныя.»

— Ці ты чытаў, кум, што у Маскве ды у Кіяві хадзілі маніфэстанты крычучы: «Дайце нам цара!»

— Ну, дык штож? А я бы ім даў: пасадзіў бы іх разам з Мікалаем Рамановым... Калі дагэтуль ні раскумекалі яго, дык, пасядзеўшы з ім, прагледзелі бы на вочы з свае́й цемры дык зараз і адмовіліся бы ад свайго жадання.

У школі.

— Паўлюк Барысенак, пішыце: «Адзін памешчык меў 20.000 дзесяцін зямлі...»

— Пане вучыцель, а гэтаго пісаць ні буду.

— Чаму?

— Я стаю за роўнае карыстанне й ужыванне зямлі.

— Але ж, гэта толькі прыклад...

— Ні выпадае цяпер даваць гэткія стараго парадку прыклады! Адказываюцца!

Старыя перакананнія.

— Як, ці вы даўно рэспубліканец?

— С першаго дня рэспублікі!

Другая натура.

— Што у вас, паночак, за звычай пэцкаць сьценкі?

— Як жэ,—старая прывычка: я быўшы цэнзар.

Дыпльомат.

— Звошчык, на Камароўку?

— Дзесяць рублеў.

— Грамадзянін, на Камароўку?

— Пяць рублеў.

— Таварыш, на Камароўку?

— Два рублі.

Рэдактар Я. Лёсік.

Выдавец: «Т-ва Беларускай Культуры» Друкарня Я. А. Грынблята.